

Dil ve İnsan

The Language and The Human Being

Taha Zübeyir TAŞITÇI

Özet

İnsanı mahlukatın en şerefli varlığı olarak tanımlamak diğer anatomik ve biyolojik tanımlamaların fevkalade üzerindedir. Bu üstünlüğü sağlayan en önemli unsur hiç şüphesiz dildir. Heidegger'in dediği gibi, "dil varlığın evidir." İnsan da kendi varoluşunu dil aracılığıyla ortaya koyar. Bu sebeple dilimizi geliştirdiğimiz, güzelleştirdiğimiz, genişlettiğimiz nispette insan da gelişecek, ahlak ve duygu yönünden güzelleşecektir. Bu çalışmada dil ve insan ilişkisi çeşitli yönleriyle ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dil, İnsan, Talim-i Esmâ, Kelâm, Şükür

Abstract

Describing human being as the most honorable being among the creatures is remarkably above all other -anatomical and biological- definitions. The most important element that provides this advantage is undoubtedly 'the language'. As Heidegger says, "language is the home of being". Human beings present their own existence through language. For this reason, we develop our language, beautified, expand, and human beings develop; it transcends morality and emotion. For this reason, human beings develop as well as they develop, beautify and expand the language. In this study, the relationship between language and human beings is discussed in various aspects.

Keywords: Language, human being, education of divine names, word, gratitude.

*Dilin sohbet,
muhabbet ve neşe
kaynağı olması ve
elbette ki, kulluk
şuurunun tümünden
faaş edilmesi
aracı olması
gösteriyor ki, lisan
ve kelim cennet
makamında dahi
devam edecektir.*

1. İnsanı“eşref-i mahlûkat” ya da “Cenab-ı Hakk’ın kulu” diye nitelese, kuşkusuz, diğer anatomik ve biyolojik tanımlamaların fevkalade üzerinde, daha geniş ölçüde bir izah yapmış oluruz. Lisan ya da zeban da denilen dil ise bir insan topluluğuna özgü, seslerden meydana gelmiş, kendine göre kuralları olan, sürekli gelişen ve değişen, bireyler tarafından iletişim kurmada kullanılan, sistemli göstergelere dayalı, toplumsal anlaşma aracıdır.^[1]

Diğer canlılar arasında da iletişim söz konusu olmakla beraber, insan dili onlardan tümüyle ayırır. İnsanın fizyonomisi, gırtlak yapısı, ses çıkarabilme kabiliyeti, ses çıkarma perdesinin farklı aralıklı olması vb. hasletler insan dilini çok pratik, kullanışlı, gelişmeye, yenilenmeye uygun bir hale getirmektedir.

Günlük yaşantıda en çok ihtiyaç duyulan nesne olan dil, yaşamın ilerletici temel lokomotifi konumundadır. Üretim sathında, ihtiyaçların giderilmesi hususunda, insanlar arasında irtibatın sağlanmasında, “en başta” birilerine meramını açmak noktasında başvurduğumuz temel araç, belki de “en güzel araç” dilimiz ve sözlerimizdir. Bu yönüyle dil, üretime de katılmakta, işlerin hızlanmasında “katalizör” görevi yapmaktadır.

2. Günümüzün önemli dilbilimcilerinden olan Noam Chomsky’ye göre: “Her ‘dil ifadesi’ birtakım özelliklerin toplamıdır. Bunun teknik ifadesi, dilin ‘sonsuz sayıda ifade üreten bir sistem’ olduğudur ve bu nedenle de bir dilin kuramına ‘üretici dilbilgisi’ denir.”^[2] Bu sebeple dil, süregelen bir şekilde yenileşmeye teşnedir. Dil zihin faaliyetlerinin ortaya konulmasında ve/veya kavramlaştırılmasında esas unsurdur, ebediyete giden yolda insana bir yol arkadaşı hükmündedir.

Ebediyet bahsini şu noktada biraz açmanın elzem olduğu kanaatindeyiz. Bir Müslüman için şeksiz ve şüphesiz ebediyet, cennettir. Peki, orada hangi lisan ile iletişim kurulacak, anlaşma vasıtası ne olacaktır? Bu soruya cevaben İbni Abbas (ra) şöyle rivayet ediyor: “Şu üç şey sebebiyle Arapları sevin: Ben Arap olduğum için, Kur’ân-ı Kerim Arapça olarak nazil olduğu için, Cennette Arapça konuşulacağı için.”^[3] Nakilde söz edildiği gibi, sonsuzluk âleminde de bir lisan vardır. Bu nakil her ne kadar bazılarınca “Arap milliyetçiliği” olarak farz edilse de, bizi esasen düşündüren nokta, cennette de anlaşma aracı olarak bir dilin varlığı mevzuudur.

Tabiatıyla, dilin sohbet, muhabbet ve neşe kaynağı olması ve elbette ki, kulluk şuurunun tümünden faaş edilmesi aracı olması gösteriyor ki, lisan ve kelim cennet makamında dahi devam edecektir. Belki de münasebetlerin derecesi o noktaya ulaşacaktır ki, lisan ifade etme vazifesinden, bizzat ifade olmaya terfi edecektir.

[1] Ötüken Türkçe Sözlük, Yaşar Çağbayır, Ötüken Yayınları, 1. Baskı, Cilt 2, İstanbul, 2007, s. 1217.

[2] Noam Chomsky, Dilin Mimarisi, Çev.: İsa Kerem Bayırlı, 1. Basım, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2014 İstanbul, s. 22.

[3] http://www.yeniiasya.com.tr/mehmet-ornek/cennetin-dili_474178

Evet! Dil, sonsuzluk aleminde insana yoldaştır ve insanın kopmaz-kırılmaz bir yarenidir. Belki de, dert üstü murat üstü “öteki hayatın” yani cenetnin elemsiz atmosferinde Allah dostlarını birbirine muhabbetle bağlayacak ipekten bir sicimdir.

3. Dil konusunun genel çerçevesini çizmek bakımından ve dilin üretkenliğini somutlaştırmak için dilbilim çevresinde kullanılan bazı kavramlara burada dikkat çekmek yerinde olacaktır. Bunlardan ikisi, dilsel faktörlerin nüanslarını ortaya koymak için üretici-dönüşümsel dilbilimciler tarafından öne sürülen, edinç ve edim kavramlarıdır.

Edinç, lisanın doğal üretken bir hal arz etmesi ve zihnî olarak anlam oluşturabilmesini sağlayan yapı ve kurallar bütünüdür. Edim ise edinç sistemi tarafından oluşturulan kuralların işe koşulduğu, soyut olanın somuta evrildiği biçimdir.^[4]

“Edim sistemlerinin, iki farklı bilgi türüne erişimi olan yalnızca iki bölüme ayrıldığı varsayılır: Kabaca, ses ve anlam. Bir tür ses ifadeleri ve bir tür anlam ifadeleri vardır. Bu varsayım binlerce yıl öncesine dayanır; şimdi biz bunu daha açık hale getirmeliyiz. Ses ifadelerine duyu-motor sistemleriyle erişilir ve anlam ifadeleri dünya hakkında konuşmak, soru sormak, fikir ve duyguları ifade etmek için bilgi ve ifadeleri kullanır.”^[5]

Edim/ edinç kavramlarının tahayyülünü kolaylaştırmak için bir misal vererek konuyu açalım. Bilim insanlarının tespiti doğrultusunda bir bebek dünyaya geldiğinde dil konuşma kabiliyetini de kendi hızında beraberinde getirir ve bu kabiliyet yardımıyla bir dili yapı unsurlarını kavrayacak biçimde (nispeten) kısa zamanda (12-18 ay) öğrenir. Bu olay dilbilimcilerce edinç olarak adlandırılır. Edim ise edinç kabiliyetiyle yakın bir ilişki arz eder. Bir bebeğin edinç evresinde elde ettiği kazanımların pratik olarak kullanılmasını da edimdir.

4. Şu noktada talim-i esma meselesine eğilmek gerekliliği vardır. Elmalılı Hamdi Yazır’ın tefsirine göre: “Cenab-ı Allah onlara bu cevabı verdi, bir taraftan da Âdem’e bütün o isimleri öğretti. Ya o isimleri Allah kendi koyup Âdem’in ruhuna nakş ve ilham etti veya Âdem’e bunları gerektiğinde koyup kullanacak bir özel yeteneği haiz bir ruh üflemeyi takdir etti ki, önceki zahir (açık), ikincisi muhtemeldir. Talim ile (yani öğretmek ile) bildirmek herkesin bildiği şeydir. Bundan Hz. Âdem’in dilin esası olan isimleri birdenbire bir anlatma ile bilmiş olmayıp, terbiyenin sırrı hükmünce bir yetenek ile az çok bir tedric (azar azar ilerleme) içinde belleyeceği anlaşılır. Ve burada, bu öğretimin geçmişinin takdiri ve bizzat Âdem’in kendine

[4] Berke Vardar, Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri, 2. Basım, Multilingual Yayınları, 1998, İstanbul, s. 55.

[5] Chomsky, s. 22.

Dil, sonsuzluk aleminde insana yoldaştır ve insanın kopmaz-kırılmaz bir yarenidir.

*Dil unsurları
çok çeşitli
olmakla birlikte,
kavram, kelime,
kelam,terim/
ıstılah gibi adlarla
anılmaktadır, bu
unsurlardan en
mühimi, şüphesiz,
kavramdır.*

özgü sıfatı açıklanıyor ki, bu sıfat beşer türünün mahiyet ve ilk fıtratı demektir. Zira Âdem bu türün ilk ferdidir ve türe ait duyguların aslı ondan miras kalmıştır.”^[6]

Büyük tefsir âlimi Elmalılı Hamdi Yazır’ın isimlerin öğretilmesi (talim-i esma) hususunda Ayet-i Kerime’ye getirdiği yorum: Cenab-ı Hakk’ın isimleri Hz. Adem Aleyhisselam’ın şahsında tüm insanlığa öğretilmiştir, yani insan dünyaya bir dil öğrenme kabiliyetiyle gelir ve bu kabiliyet peyderpey insanın büyüyüp gelişmesiyle ortaya çıkar. Yukarıda edim/edinç ilişkisinde de açıkça belirttiğimiz gibi, Allah, insanı sadece bir talime tabi tutmamış, bu talimle yeni keşiflerin yapılması kabiliyetini de Adem’in ve dolayısıyla insanın bünyesine naksetmiştir. Diğer ifadeyle insan için hem öğrenme vardır ve hem de öğrenmeyi öğrenme vardır. Öğrenmeyi öğrenen insan oğlu cennette talim ettiği isimleri dünyada pekiştirmeyi ve bilgi dağarcığını zenginleştirmeyi de öğrenmiş olur. Lisan bu talimin aracıdır.

Keza, Bediüzzaman Said Nursi de talim-i esma (isimlerin öğretilmesi) meselesine kendi veçhesinden bir izah getirmektedir. Sözler eserinde konudan şöyle bahsedilmektedir: “Nev-i beşere camiiyet-i istidat cihetiyle talim olunan hadsiz ulum ve kainatın envaına muhit pek çok fünun ve Halık’ın şunun ve evsafına şamil kesretli maarifin talimidir”^[7] Yani cennette isimlerin Adem’e öğretilmesi meselesi, insan cinsine kabiliyetlerinin kapsamlı oluşu sebebiyle öğretilen hadsiz ilimler ve evrendeki varlıkları kapsayan pek çok bilimler ve Yaratıcının sıfatlarını anlatan bir çok bilimlerin cennetteyken öğretilmesidir.

Ve devamında meselenin künhüne varmak için Bediüzzaman sözlerini şöyle tamamlıyor: “Kur’an-ı Mu’cizülbeyan, bir tek Adem’le (a.s.) cüz’i hadiseyi (küçük olayı) konuşurken bütün kainatla ve bütün nev-i beşerle (insanlıkla) bir mükaleme-i ulviye ediyor (yüksek bir konuşma yapıyor).”^[8] Demek Allah’ın hitabı olan Kur’an sadece insana ve küçük bir kitap değil, tüm kâinata ve ezeli bir hitaptır.

5. Bununla irtibatlı olarak, dil ile insan, etrafını ve hakikatleri nasıl fark ediyor, kendiyile, kendi iç dünyasıyla dış dünya arasındaki ilişkiyi nasıl kuruyor sorusu akla gelebilir. Esasen, bu süreçte dil unsurlarının algımızın oluşmasındaki etkisini ortaya koymak gerekmektedir.

Dil unsurları çok çeşitli olmakla birlikte, kavram, kelime, kelam,terim/ıstılah gibi adlarla anılmaktadır, bu unsurlardan en mühimi, şüphesiz, kavramdır. Bir dilin kuvveti de ürettiği kavramların çokluğuyla ölçülmektedir.

Kavram ya da mefhum diğer dil unsurlarından farklı bir boyutta ele alınması gereken bir yapıdır. Sıklıkla, sözcük ya da terim yani ıstılah ile kavram birbirine karıştırılmaktadır. Kavram, sözcüklerden oluşmasına karşın

[6] <http://www.kuranikerim.com/telmalili/bakara1.htm>

[7] Bediüzzaman, Sözler, Yeni Asya Neşriyat, İst. 2015, 388. s.

[8] Bediüzzaman, Sözler, Yeni Asya Neşriyat, İst. 2015, 389. s.

daha derin bir manayı ifade eder. Sözlük manası “bir şey veya nesne hakkında zihinde oluşan soyut ve genel tasarım”^[9] olan kavram, insanın gerçekliği soyutlama ve/veya gerçekliği zihinde canlandırma kabiliyetinin ifade biçimidir. Sözcük ise “bir cümlenin kuruluşunda yer alan, bir sözcenin, söz dizesel ve anlamsal işleyişine katılan, bir ya da birçok ses biriminden oluşan belirli bir biçimde yazılabilen dil ögesidir.”^[10]

Birbirine karıştırılan diğer iki dil unsuru Arapça kelm kökünden türetilen “kelime ve “kelam” sözcükleridir. Her ne kadar aynı kökten türeseler de bu iki sözcük, çok başka anlamları karşılar.

“Kelam” tabiri sözlük manasıyla “konuşma, söz söyleme, sözlü etkiyi algılama” demektir. Zihinde bulunan anlamın dille ifade edilmesi olarak da kabul edilen kelam, örfi olarak ağızdan çıkan anlaşılır sese verilen addır. Aynı zamanda dinî bir terim olarak da “Allah’ın konuşma yetkinliğine sahip bir varlık olduğunu bildiren sıfatı”dır.^[11]

Bir diğer husus “kelime” sözcüğüdür. Sözlük manası “bir manaya delalet eden lafız” olan kelime, Bahâeddin İbn Akil’in de dile getirdiği gibi, “anlamı bir tek lafız” şeklindeki tanımıyla herhangi bir mânaya delâleti olmayan lafızlardan ve tekil olmasıyla da kelâmdan ayrılan bir dil varlığıdır. Zira kelâmın tekil olmayan mânalara da delâleti vardır.^[12]

O halde kelam ve kelime sözcükleri şu noktada birbirinden ayrışır: Kelime genellikle kavram niteliği de taşıyan tek bir lafza karşılık gelirken, kelam, kelimelerin bir bütünlük içinde sözlü ifade şeklidir. Kuran-ı Kerim’in bir kelam olması ve kelam ilmi olarak tanımlanan ayrı bir ilmin olması nedeniyle, kelam kelimeden daha geniş bir kurallar bütününe ve nasları kapsar. Öyle ki, Allah, kullarını dikkate alarak onlara kelam vasıtasıyla (Kuran-ı Kerim) ulaşıyor ve hitap ediyor.

6. Bilindiği üzere, dil, Türkçede sadece lisan manasında kullanılmamaktadır. Arapça ve Rusça dillerinde olduğu gibi dil, hem lisan hem de konuşma uzvu manalarına gelmektedir. Buradan hareketle mantıksal bir çıkarım yaparak, anlaşma aracı olan “dil” ile konuşma ve tatma uzvu olan “dil”in arasında bir ilişki olduğunu söyleyebiliriz.

Bu ilişkiyi tesbit için, et parçası gibi görünen ve iki ayrı işe yarayan dilin asıl vazifesi üzerinde durmak gerekir. O vazife dilin devamlı surette şükür halinde olması mevzuudur.

Bedüzzaman, bu meselede şunları söylemektedir: “Kuvve-i zaika (tat alma duyusu) ...ehl-i gaffet (ahireti unutmüş olan) ve ruhen terakki

[9] Ötügen Türkçe Sözlük, Yaşar Çağbayır, Ötügen Yayınları, 1. Baskı, Cilt 3, İstanbul, 2007, s.2483.

[10] Ötügen Türkçe Sözlük, Yaşar Çağbayır, Ötügen Yayınları, 1. Baskı, Cilt 4, İstanbul, 2007, s.2327.

[11] <https://islamansiklopedisi.org.tr/kelam--sifat>

[12] <https://islamansiklopedisi.org.tr/kelime>

“Kelam” tabiri sözlük manasıyla “konuşma, söz söyleme, sözlü etkiyi algılama” demektir.

Dil, ne kadar fazla şükretse, o kadar insanın manevi derecesini yükseltir, insanı Allah'a yaraşır bir kul yapar. Demek dil, şükürle vazife yapar ve dünya üzerinde gelmiş geçmiş bütün konuşmalar içinde asıl lisan "şükür lisanı"dır.

etmeyen (ruhu gelişmemiş olan) ve şükür mesleğinde ileri gitmeyen insanlar için bir kapıcı hükmündedir. Fakat hakikî ehl-i şükürün (şükür ehlinin) ve ehl-i hakikatın (hakikat ehlinin) ve ehl-i kalbin (kalp ehlinin) kuvve-i zaikası, (tat alma duyusu) rahmet-i ilahiyenin matbahlarına (ilahi rahmetin mutfaklarına) bir nazır (bakan) ve bir müfettiş hükmündedir. Ve o kuvve-i zaikada (tat alma duyusunda) taamlar (yiyecekler) adedince mizancılarla nimet-i ilahiyenin envaını (ilahi nimetlerin çeşitlerini) tartmak ve tanımak, bir şükür-i manevi (manevi şükür) suretinde cesede, mideye haber vermektir. İşte, bu surette kuvve-i zaika yalnız maddi cesede (insan vücuduna) bakmıyor. Belki kalbe, ruha, akla dahi baktığı cihetle, midenin fevkinde (üstünde) hükmü var. İsrâf etmemek şartıyla ve sırf vazife-i şükranıyeyi (şükür vazifesini) yerine getirmek ve enva-ı niâm-ı İlahiyeyi (ilahi nimetlerin çeşitleri) hissedip tanımak kaydıyla ve meşru (helal) olmak ve zillet (aşağılanma) ve dilencilığe vesile olmamak şartıyla, lezzetini takip edebilir. Ve o kuvve-i zaikayı (tat alma duyusunu) taşıyan lisanı (dili) şükürde istimal etmek (kullanmak) için lezzetli taamları (yiyecekleri) tercih edebilir.”^[13]

Nitekim, Eyyüp Aleyhisselam kıssasında bahsedilen şu hadise de bir hayli dikkat çekici bir noktadır: “Pek çok yara bere içinde epey müddet kaldığı halde, o hastalığın azim (büyük) mükafatını (ödülünü) düşünerek, kemal-i sabırla (tam ve mükemmel sabırla) tahammül edip kalmış. Sonra, yaralarından tevellüt eden (kaynaklanan) kurtlar kalbine ve diline iliştiği zaman, zikir ve marifet-i İlahiyenin (Allah'ı zikretme ve bilmenin) mahalleri olan kalb ve lisanına iliştikleri için, o vazife-i ubudiyete hâlel (kulluk görevine zarar) gelir düşüncesiyle, kendi istirahatı (rahatı) için değil, belki ubudiyet-i İlahiye (Allah'a ibadet) için demiş: ‘Ya Rab, zarar bana dokundu. Lisanen zikrime ve kalben ubudiyetime (kulluğuma) hâlel (zarar) veriyor’ diye münacat eder (yalvarır).”^[14] Ve Cenab-ı Hakk, Eyyüp Aleyhisselam'ın yakarışına rahmetle cevap verir, Eyyüp Aleyhisselam sıhhat bulur, kulluk vazifesine devam eder.

7. Bediüzzaman'ın da işaret buyurduğu ve Eyyüp Aleyhisselam'ın kıssasında açıkça ilan edildiği gibi, dil, sadece bir “lezzet alma” aracı değildir, aynı zamanda taamlardan ve nimetlerden alınan zevk ile keyfin bir gereği olan şükürün de vasıtasıdır. Dahası, dil, ne kadar fazla şükretse, o kadar insanın manevi derecesini yükseltir, insanı Allah'a yaraşır bir kul yapar. Demek dil, şükürle vazife yapar ve dünya üzerinde gelmiş geçmiş bütün konuşmalar içinde asıl lisan “şükür lisanı”dır. Ve demek dünya üzerindeki bütün dillerin bütün kavramları içinde en esaslı kavram “şükür” kavramıdır. Zira şükür kavrayan, Rahmetin tecelligâhı olan kainatı hakıyla kavramış olur.

Madem ki, şükür bizi ve alemi kaplamış bir rahmettir, o halde biz, şükürle hemhal olup, kulluk basamaklarını çifter çifter çıkararak, bu beden denilen cesetten hakiki alemdeki manaya ulaşalım ve sözü üstadına terk edip

[13] Bediüzzaman, Lemalar, Yeni Asya Neşriyat, İst. 2015, s. 356.

[14] Bediüzzaman, Lemalar, Yeni Asya Neşriyat, İst. 2015, s. 20.

şükre dalalım. “Sen gündüz uyanık iken güzel bir söz söylersin; bazen rüya-
da güzel bir elma şeklinde yersin. Gündüz çirkin bir sözün, gecede acı bir
şey suretinde yutarsın. Bir gıybet etsen, murdar (pis, kirli) bir et suretinde
sana yedirirler. Öyle ise, şu dünya uykusunda söylediğin güzel sözlerin ve
çirkin sözlerin, meyveler suretinde uyanık alemi olan alem-i ahirette yersin
ve yemesini istib’at etmemelisin (akıldan uzak görmemelisin).”^[15]

8. Yukarıda işaret ettiğimiz noktalar açıkça gösteriyor ki; Heidegger’in
dediği gibi “dil varlığın evidir”, insan da kendi varoluşunu dil aracılığıyla
ortaya koyar. Bu sebeple dilimizi geliştirdiğimiz, güzelleştirdiğimiz, geniş-
lettiğimiz nispette biz de gelişecek, ahlak ve duygu yönünden güzelleşecek,
manevi açıdan genişleyecek ve derinleşeceğiz.

“Allah Adem’e eşyanın adını öğretti” Ayet-i Kerimesinden anlaşıldığı
gibi insanın şereflenmesi dil öğrenmesinden sonra olmuştur. İnsanın şe-
refi lisanıyla kaim olur. Lezzetli şeyleri tadarken ve yutarken dönen o dil,
zikretmeye ve şükretmeye sıra geldiğinde de dönebilirse insanın Allah hu-
zurundaki makamını halife-i arz statüsüne kadar çıkarır ve insanı kâinata
sultan yapar.

[15] Bediüzzaman, Sözler, Yeni Asya Neşriyat, İst. 2015, s. 947.